

EMOCIJE, „TAMNE STRASTI“ I BUDUĆNOST LIBERALNE DEMOKRACIJE

Berto Šalaj

ESEJ

Bilješka o autoru _____

Berto Šalaj :: Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu :: bsalaj@fpzg.hr

Prije nešto više od 35 godina, potaknut slomom komunizma i početkom transformacije država istočne i srednje Europe u demokratske političke sustave, američki politolog Francis Fukuyama objavio je rad *The End of History?* (1989), u kojem tematizira budući politički razvoj suvremenih društava. U tom radu Fukuyama iznosi danas općepoznatu tezu o „kraju povijesti“, prema kojoj je politički poredak koji kombinira liberalnu demokraciju i tržišni kapitalizam pobijedio sve konkurentske modele te predstavlja konačan oblik političko-ekonomskog ideološkog razvoja i ustrojstva suvremenih društava. Navedena teza odmah je privukla pozornost i potaknula intenzivnu raspravu brojnih društvenih znanstvenika, političkih analitičara i političara iz različitih dijelova svijeta, pri čemu je nemali dio rasprave bio i kritički intoniran. Jedan dio tih kritika temeljio se na pogrešnom razumijevanju pojma „povijesti“ koji je Fukuyama koristio. Za njega „kraj povijesti“ ne znači da više nećemo svjedočiti važnim političkim zbivanjima i procesima, nego da će, dugoročno gledano, liberalna demokracija i kapitalizam postupno postati izrazito dominantni oblici političkih poredaka. Drugim riječima, riječ je o krajnjoj točki političko-ideološke evolucije čovječanstva, a ono čemu ćemo svjedočiti, unatoč povremenim zastojima, jest širenje tog načela na sve veće dijelove svijeta.

Što je danas ostalo od Fukuyamina optimizma? Kako teoretičari i istraživači demokracije gledaju na suvremeno političko stanje i budući razvoj? Suvremena politološka literatura koja se bavi aktualnim stanjem liberalne demokracije izrazito je propulzivna, a u njezinu recentnom diskursu dominantno se prepoznaju teze znatno pesimističnije od onih koje je nudio Fukuyama krajem 80-ih godina prošlog stoljeća. Čini se kako je dominantan stav u toj literaturi, uključujući i samog Fukuyamu (2021), da su suvremene liberalne demokracije u ozbiljnoj krizi.

Pitanjem krize liberalne demokracije bavi se, iz zanimljive perspektive, i William A. Galston u knjizi *Anger, Fear, Domination: Dark Passions and the Power of Political Speech* (Yale University Press, New Haven & London, 161 str., 2025).

Galston je ugledan američki politički teoretičar koji je predavao na brojnim američkim sveučilištima, a trenutačno je zaposlen na Brookings Institution, gdje vodi istraživačke projekte o američkoj politici, s posebnim naglaskom na izborne procese te potrebu oblikovanja novog društvenog ugovora u uvjetima sve izraženije političke polarizacije. Tijekom svoje znanstvene karijere objavio je brojne knjige i studije, ponaj-prije iz područja političke teorije. U prvoj fazi istraživačkog rada uglavnom se bavio pitanjima temeljnih vrijednosti liberalno-demokratskih društava, vrijednosnim pluralizmom i odnosom liberalizma prema moralnim i kulturnim raznolikostima. Iz tog razdoblja posebno se ističu knjige *Liberal Purposes: Goods, Virtues, and Diversity in the Liberal State* (1991) i *Liberal Pluralism: The Implications of Value Pluralism for Political Theory and Practice* (2002). U posljednjih desetak godina Galston se intenzivno bavi pitanjem krize i opstanka liberalnih demokracija, o čemu piše u knjizi *Anti-Pluralism: The Populist Threat to Liberal Democracy* (2018).

Krizom liberalne demokracije Galston se sustavno bavi i u knjizi *Anger, Fear, Domination: Dark Passions and the Power of Political Speech*. Iako sam autor to eksplicitno ne

navodi, neposredan povod za pisanje knjige zasigurno je dvostruka pobjeda Donald Trumpa na predsjedničkim izborima u Sjedinjenim Američkim Državama. Galston nastoji sebi i svojim sunarodnjacima pojasniti razloge, za njega neočekivanog, Trumpova političkog uspjeha. Međutim, uvidi koje iznosi nadilaze američki kontekst i relevantni su za sve one koji promišljaju o opstanku i budućnosti liberalne demokracije. Knjiga je strukturirana u tri glavne cjeline koje se redom bave ulogom emocija i strasti u demokratskoj politici, analizom onoga što Galston naziva „tamnim strastima“ te političkim govorom koji koristi te tamne strasti radi osvajanja vlasti i ugrožavanja liberalno-demokratskog poretka. U ovom prikazu naglasak neće biti stavljen na samu strukturu knjige, već na logiku Galstonove argumentacije, koja kao polazišnu osnovu uzima obranu liberalne demokracije. Pritom Galston, na tragu većine suvremenih politologa, liberalnu demokraciju shvaća kao spoj vladavine naroda putem izbora i vladavine prava putem institucija. Demokratski dio naglašava narodnu suverenost i jednakost građana, odnosno ideju da najviša moć u političkoj zajednici treba počivati u rukama naroda. Liberalna tradicija pak ističe važnost individualnih prava i sloboda, odnosno zagovara ideju da se, putem ustavnih i zakonskih ograničenja, pojedince treba zaštititi od proizvoljnog korištenja vlasti, čak i u slučajevima kada ta vlast proizlazi iz većinske volje građana. Demokratsko načelo spojeno je dakle s načelom obvezne zaštite temeljnih prava i sloboda pojedinaca.

Galston ističe da u liberalnim demokracijama postoji inherentna tenzija između spomenutih dvaju segmenata, što znači da takvi poredci kontinuirano moraju tražiti i uspostavljati ravnotežu između njih, a to ponekad može izazvati i krize. Kao najvažnije unutarnje napetosti ili proturječnosti Galston navodi ograničavanje volje većine, što usporava ostvarenje ciljeva koje ta većina podržava, potrebu za tolerancijom prema manjinskim stavovima i načinima života kojima mnogi građani nisu skloni te nužnost kompromisa. Liberalna demokracija nije dakle jednostavan poredak, no još uvijek je sustav koji, unatoč svojim nesavršenostima, predstavlja najbolji mogući način organiziranja političkog sustava. Stoga Galston smatra da je trebamo popravljati, poboljšavati i unapređivati, jer trenutno ne poznajemo bolji režim.

Pritom je budućnost liberalne demokracije, prema Galstonu, neizvjesna te će ovisiti o mudrosti, naporima i sposobnostima onih koji je zagovaraju i brane. Liberalna demokracija ima svoje vanjske neprijatelje, autokratske režime poput Kine i Rusije, čija snaga i globalni utjecaj rastu, no Galston smatra da najveće prijetnje demokraciji dolaze iznutra. Jedan dio izazova proizlazi iz nezadovoljstva građana i sposobnosti demagoga da mobiliziraju to nezadovoljstvo protiv *mainstream* političkih elita, ali i, što je još opasnije, protiv same ideje liberalne demokracije. Galstona stoga najviše zanima mogućnost da liberalna demokracija propadne zbog kratkovidnosti i naivnosti njezinih branitelja.

Kao najopasniju naivnost branitelja liberalne demokracije Galston navodi naivno vjerovanje u narav ljudske prirode te zanemarivanje uloge emocija i strasti u političkim procesima. Riječ je o rasprostranjenoj iluziji prema kojoj su progres i napredak prema boljemu neizbježni. Brojni zagovornici liberalne demokracije, primjećuje Galston, razvili su neograničenu vjeru u neizbježnost napretka, no po njemu je to pogrešno: ono što je neizbježno jesu stalne promjene, ali one mogu biti, i često jesu, na gore. Napredak

je moguć, ali nije nepovratan. Dodatno, obrana liberalne demokracije mora se, prema Galstonu, temeljiti na razumijevanju ljudske prirode koje je oslobođeno od iluzije da u političkim događanjima uvijek prevladava razum. Nije moguće u potpunosti shvatiti politiku, niti je voditi, ako ne razumijemo ulogu strasti i emocija u političkim procesima.¹ Racionalni interes ne pokreće uvijek politička događanja: strasti su važne, a zlo je stvarno. Pitanjem uloge strasti u političkim procesima, osobito onih koje Galston naziva „tamnim strastima“, bavi se u nastavku knjige, a ovaj dio završava zanimljivom napomenom: „Branitelji liberalne demokracije istinski su konzervativci našeg vremena – nastoje sačuvati ono što je dobro u sadašnjosti kao najbolju osnovu za buduća poboljšanja“ (str. 10).

Što su tamne strasti i zašto su važne za razumijevanje suvremenih političkih procesa? Prema Galstonu, riječ je strastima koje mogu narušiti funkcioniranje liberalne demokracije. Branitelji liberalne demokracije pritom se dijele u dvije skupine, ovisno o odnosu prema tim strastima. Prvi, skloniji optimizmu, vjeruju da će društveni napredak s vremenom smanjiti intenzitet tih strasti i njihov utjecaj na politiku. Drugi, u koje Galston sebe svrstava, smatraju da se takve strasti mogu suzbiti, ali nikada potpuno ukloniti, jer predstavljaju trajni aspekt ljudske prirode. Priznati njihovo postojanje ne znači nužno posegnuti za pesimizmom, već za dubljim razumijevanjem njihove uloge u suvremenim političkim procesima unutar liberalne demokracije.

Galston u nastavku nabraja i opisuje strasti za koje smatra da imaju važnu ulogu u politici: ljutnju, poniženost, ogorčenost i strah. Ljutnja, mnogo više nego oduševljenje, potiče ljude na djelovanje, smatra Galston, te je stoga važna u analizi motivacije za politički angažman. Pritom izvori ljutnje mogu biti brojni: od neispunjenih očekivanja i želja, preko nanesene nepravde, do povrijeđenog ponosa. Najopasniji oblik ljutnje javlja se u obliku osjećaja poniženosti – stanja u kojem pojedinac ili skupina osjećaju da im je oduzet ili umanjen društveni status ili dostojanstvo. Reakcije na osjećaj poniženosti mogu biti različite, a Galstona posebno zanima situacija u kojoj pojedinci ili skupine svoje negativne emocije pretvaraju u izraze moralnog ogorčenja – kojima pozivaju one koji ih ponižavaju da promijene svoje ponašanje – ili u bijes koji teži osveti. Pritom, kada pojedinci o sebi počnu razmišljati kao o članovima nekog kolektiva, poniženje koje zadesi taj kolektiv doživljavaju kao vlastitu sudbinu.

S tim je povezana treća emocija koju Galston opisuje – ogorčenost – za koju navodi da je jedna od najsnažnijih pokretačkih sila u ljudskim životima. Ogorčenost nastaje kada ljudi smatraju da su bili nepravедно tretirani ili poniženi te da im je nametnuta moć nečijeg nadmoćnog položaja. Prema Galstonu, ogorčenost je teško prepoznati ako je aktivno ne tražimo i ako se ne približimo dovoljno ljudima da je uočimo. To objašnjava zašto su analitičari često iznenađeni kada se ona eruptivno izrazi kroz izljeve ljutnje ili bijesa. Neki ogorčeni ljudi žele ispravak nepravde koju su doživjeli, no značajan dio njih traži i više od zadovoljštine – oni žele osvetu. Ogorčenost dakle može potaknuti rasprave i dovesti do

¹ Zanimljivo je da Galston u knjizi dosta često koristi izraz „strasti i emocije“, ali pritom nigdje eksplicitno ne određuje radi li se o sinonimima ili između njih postoje određene razlike. Ipak, iz samog teksta može se zaključiti kako se u razumijevanju tih pojmova uvelike oslanja na uvide iz socijalne i političke psihologije (primjerice, Keltner i sur., 2019), prema kojima su emocije kratkotrajnije, situacijski potaknute reakcije, dok su strasti dugotrajnija, intenzivnija i motivacijski snažnija stanja koja mogu trajati mjesecima, pa i godinama, te mogu postati i dijelom identiteta. Strasti dakle sadrže emocije, ali ih nadilaze.

ispravljanja nepravdi, ali također može razoriti osobne odnose i političke poretke; njezin razorni potencijal ne smije se zanemariti.

Posljednja emocija koju Galston tematizira jest strah, koji opisuje kao reakciju koja nadilazi racionalnu kalkulaciju i nastaje kada pojedinac ili skupina osjete da je ugrožen ne samo njihov materijalni položaj nego i njihova sigurnost, njihov identitet ili njihova budućnost. U takvim situacijama emocije, a ne razum, postaju glavna pokretačka snaga. U tom smislu liberalne demokracije moraju prepoznati da je strah legitimna politička emocija koju nije dovoljno odbaciti kao iracionalnu, već je potrebno razumjeti njezine uzroke i pronaći načine kako njome odgovorno upravljati. To je tim važnije jer su u proteklih dvadesetak godina građani liberalnih demokracija bili izloženi događajima – teroristički napad na SAD 11. rujna 2001., globalna financijska kriza 2007. – 2008., ubrzane tehnološke promjene, pandemija bolesti COVID-19, ruska agresija na Ukrajinu itd. – koji su stvorili temelj za širenje straha.

No ipak „najtamnijom“ od svih strasti, a istovremeno i najopasnijom za opstanak liberalne demokracije, Galston označava volju za dominacijom. Pritom polazi od Augustinova djela *O državi Božjoj*, u kojem se navodi kako je upravo žudnja za dominacijom nad drugim ljudima (*libido dominandi*) u središtu ljudskog postojanja. Ta se žudnja, u smislu želje za neograničenom vlašću, javlja kada se izgubi osjećaj odgovornosti: može je sputati strah od kazne, a ograničiti suprotstavljena moć. Augustin tvrdi kako nas od te žudnje može spasiti jedino ljubav prema Bogu, jer je neizbježna posljedica našeg odbijanja da služimo Bogu želja da sami postanemo Bog. Galston ne prihvaća Augustinovo inzistiranje na potrebi da svoje duše usmjerimo prema Bogu, ali smatra da je korisno razdvojiti njegovu antropologiju od teologije, jer nam razumijevanje žudnje za dominacijom pomaže uočiti one aspekte politike koji bi inače ostali nevidljivi ili nerazumljivi.

Galston volju za dominacijom razumijeva kao težnju za potpunom kontrolom nad pojedincima ili kolektivima. Politički vođe koje pokreće ta strast, kada jednom dođu na vlast, započinju postupak slabljenja svih institucija i aktera koji bi mogli ograničiti njihovu volju. Pritom Galston napominje da takvi vođe u svojim postupcima uopće ne moraju nužno biti vođeni emocijama poput ljutnje, straha ili poniženja, koje je prethodno opisivao. Vođe koje pokreće želja za dominacijom mogu, u svojim potencijalnim pristašama, pobuditi te emocije i strasti, a da ih sami uopće ne osjećaju: „Duša potencijalnog vladara može biti ledeno hladna“ (str. 95). Činjenica da iskustvo dominacije može biti duboko zadovoljavajuće čini tu strast, navodi Galston, posebno opasnom.

Galston u nastavku navodi da oni koji teže dominaciji koriste različita oruđa i taktike kako bi svoju volju nametnuli onima nad kojima žele ostvarivati kontrolu, bilo da je riječ o pojedincima, manjim skupinama ili širokim masama. Posebno ga zanima politički govor kao ključno sredstvo u nastojanju da se dominacija ostvari. Odmah pritom ukazuje na paradoks političkog govora: demokratska politika ne može postojati bez njega. Politički govor jest moćno oruđe koje, poput svakog drugog, može biti upotrijebljeno kako u destruktivne tako i u plemenite svrhe. Suština demokratske politike sastoji se u tome da se političkim govorom, temeljenim na argumentima i simbolima, pridobije zajednička volja

građana. U kontekstu masovne politike političari koji uspijevaju od nepovezanih pojedinaca oblikovati vidljive zajednice s kolektivnom svrhom posjeduju iznimnu moć.

Politički govor temelji se dakle na sposobnosti uvjeravanja. U tom se kontekstu Galston vraća Aristotelovoj analizi u kojoj on razlikuje tri glavna izvora uvjeravanja. Prvi se oslanja na karakter govornika, drugi na argumente i dokaze, a treći, osobito zanimljiv Galstonu, počiva na govornikovoj sposobnosti da u javnosti pobudi strasti i emocije. Ta Aristotelova trijada korisna je i u suvremenim društvima, smatra Galston, jer nam pomaže objasniti aktualne političke procese. Galston pritom procjenjuje da su prva dva izvora uvjeravanja danas potisnuti u drugi plan. Kada je riječ o karakteru političara, sve je uočljivije da javne i privatne vrline više nisu nužan preduvjet njihove uvjerljivosti. Dapače, javno iskazivanje lošeg karaktera može se čak prikazivati kao dokaz autentičnosti i spremnosti da se poduzme sve potrebno za postizanje ciljeva. Nadalje, racionalno argumentiranje, drugi izvor uvjeravanja, također je sve češće osporavano u suvremenim društvima. Sve to dovodi do situacije u kojoj emocionalni apel, treći izvor uvjeravanja, postaje sve značajniji i utjecajniji.

Galston u završnim poglavljima povezuje sve elemente koje je prethodno analizirao kako bi ponudio dijagnozu opasnosti s kojima se suočavaju liberalne demokracije: politički vođe s izraženom voljom za dominacijom koriste politički govor kako bi mobilizirali i iskoristili tamne strasti – strah, ljutnju, ogorčenost i poniženje – koje se javljaju među građanima zbog njihova osjećaja da trpe nepravdu. Korištenjem zapaljivog i demagoškog političkog govora, pozivajući se na najmračnije porive ljudske prirode, takvi vođe nastoje osvojiti vlast, a potom često kreću u pokušaj ostvarivanja neograničene kontrole, što postupno vodi prema potkopavanju temelja liberalne demokracije. Kada tamne strasti zavladaju politikom, društvena se solidarnost urušava, a u prvi plan izbijaju neprijateljstvo i želja za osvetom. Pristojnost se potiskuje, a liberalnu demokraciju postaje sve teže očuvati jer ona, naglašava Galston, više od bilo kojeg drugog oblika vlasti počiva na uzajamnoj toleranciji.

Kao paradigmatički empirijski primjer situacije koju opisuje Galston navodi, naravno, Sjedinjene Američke Države i Donalda Trumpa. Upravo Trumpov uspjeh u društvu koje su neki liberalni teoretičari smatrali stožernom državom liberalne demokracije ponajbolje ilustrira snagu tamnih strasti. Vođa s neobuzdanom željom za dominacijom uspio je mobilizirati ljutnju, poniženost, ogorčenost i strah među građanima te usmjeriti te strasti ne samo protiv političkog *mainstreama*, nego i protiv samih načela liberalne demokracije. Pritom se Trumpov politički govor i njegovo uvjeravanje ne temelje na racionalnoj argumentaciji ili činjenicama, već upravo na pobuđivanju emocija. Na taj je način raspršene pojedince povezao u zajednicu svojih sljedbenika, ujedinjenu zajedničkim emocijama, a ne činjenicama ili argumentima.

Tamne su strasti uvijek prisutne kod dijela građana, kao što će uvijek postojati i političari s izraženom voljom za dominacijom, no Galston ističe da to ne znači kako tamne strasti nužno moraju prevladati u političkom životu. Kvaliteta političkog procesa ovisi o nizu okolnosti, poput institucionalnog dizajna, kvalitete javnih politika i političke kulture

građana. Branitelji liberalne demokracije često se usredotočuju upravo na te dimenzije, promišljajući kako osmisliti inkluzivnije i egalitarnije javne politike te kako potaknuti građanski otpor vođama s autokratskim ambicijama. Galston pozdravlja takve napore, ali smatra da oni sami po sebi nisu dostatni. Budući da kriza liberalne demokracije ima važne izvore i u političkom govoru, a ne isključivo u institucionalnim rješenjima i javnim politikama, odgovor njezinih branitelja mora uvažiti i ulogu političkog govora. Pritom naglašava da mu nije cilj umanjiti važnost nijedne strategije usmjerene na jačanje liberalne demokracije pred prijetnjama koje je potkopavaju, već želi istaknuti da je pozitivni politički govor nezamjenjiv dio tih napora.

Kakav je, u kontekstu očuvanja liberalne demokracije, pozitivan politički govor? Kada politički vođe shvate da se suočavaju s tamnim strastima, trebali bi, prema Galstonu, pokušati promijeniti sile – bilo materijalne, bilo retoričke – koje su te strasti potaknule. Međutim, to nije nimalo lak zadatak. Konkretni programi možda neće u potpunosti uvjeriti ljutite građane da ih se doista čuje, a ni pristojne riječi možda neće uvjeriti ogorčenu publiku da ih njihovi vođe doista smatraju ravnopravnima. Ipak, takve reakcije mogu pomoći u ublažavanju intenziteta destruktivnih osjećaja. Ako politički govor može biti oruđe razaranja demokracije, tada mora postojati i govor koji je u stanju demokraciju jačati. To je, prema Galstonu, govor koji ne instrumentalizira tamne strasti, nego gradi povjerenje, prepoznaje legitimne razlike i potiče građane na konstruktivan dijalog, empatiju i političku umjerenost.

Galston napominje da je svjestan kako se naglašavanje moći govora u politici može protumačiti kao zamjena starih oblika liberalno-demokratske naivnosti novima. S jedne strane, smatra da su mnogi vođe zanemarili moć govora kojim se obraćaju publici kao ravnopravnim građanima. Riječ je o govoru u kojem vođe objašnjavaju izvore problema i iznose razloge zašto bi njihovi prijedlozi mogli te probleme ublažiti ili riješiti. Jedina protuteža lošem govoru jest bolji govor – onaj koji nadvladava tamu u nama u ime viših težnji. Budućnost liberalne demokracije počiva na uvjerenju da te težnje nisu nestale iz ljudskih duša. Međutim, s druge strane, Galston priznaje da postoje trenutci kada govor zakaže. Mržnja se ne može umiriti, njoj se može samo suprotstaviti. Despote s autokratskim ambicijama ne može se uvjeriti da napuste svoje ciljeve, nego ih se može zaustaviti jedino silom ili prijetnjom njezine upotrebe. Stoga je i završna poruka njegove knjige umjereno optimistična: „Ovo nije svijet naših snova, već svijet u kojem živimo. Iako građani i vođe vođeni javnim duhom nikada ne smiju izgubiti nadu u poboljšanje ljudskog stanja, njihova je prva dužnost vidjeti stvari onakvima kakve jesu i djelovati u skladu s tim. Ne živimo u svijetu kojim vlada racionalni vlastiti interes, a još manje altruizam ili ljubav. Političko djelovanje može postići svoje ciljeve samo ako se provodi uz punu svijest o prijetnji koju će tamna strana ljudske prirode uvijek predstavljati“ (str. 135).

Galston, naravno, nije prvi teoretičar koji naglašava važnost emocija i strasti za razumijevanje političkih procesa. Već je Platon u *Državi* suprotstavio emocije i razum, pri čemu je za njegovu političku teoriju bilo važno to da emocije, ako nisu pod nadzorom razuma, mogu dovesti do loših odluka i nestabilnosti u državi. U idealnoj državi koju opisuje Platon predviđa hijerarhijski poredak u kojem filozofi, vođeni znanjem i racionalnošću, vladaju

svima ostalima. Emocije poput ljutnje ili požude stoga moraju biti podčinjene razumu kako bi se postigla harmonija u političkoj zajednici. Za razliku od svog učitelja Aristotel u svojim djelima daje emocijama pozitivniju ulogu. On emocije ne promatra samo kao prijetnju razumu, već kao sastavni dio ljudske prirode koji može biti usmjeren prema vrlini i pravednosti. Tako u *Politici* ističe da je čovjek *zoon politikon* – biće zajednice – te da emocionalna povezanost između građana doprinosi stabilnosti i pravdi unutar zajednice. Smatra da politička zajednica nije tek puki pakt interesa, već zajednica u kojoj građani dijele određene emocije i moralna uvjerenja. Vidljivo je da Platon i Aristotel nude dva različita modela odnosa između emocija i politike: prvi naglašava potrebu za suzbijanjem emocija, a drugi ih pokušava integrirati u racionalni politički život.

Od kasnijih klasičnih političkih teoretičara koji su se bavili emocijama svakako treba istaknuti Thomasa Hobbesa koji radikalizira ideju o strahu kao temelju političkog poretka. On smatra da su ljudi u prirodnom stanju vođeni primarno strahom od nasilne smrti i međusobnim nepovjerenjem. U takvom stanju rata svih protiv svih jedino rješenje za mir leži u društvenom ugovoru i uspostavi suverena kojem se pojedinci pokoravaju upravo zato da bi izbjegli stalni strah od kaosa. Strah je temeljni motiv koji navodi ljude da se odreknu dijela sloboda i podvrgnu autoritetu države radi vlastite sigurnosti. Hobbes dakle vidi institucionalizirani strah – strah od zakona i kazne – kao legitimnu i nužnu emociju koja održava društveni mir i stabilnost poretka.

Od suvremenih političkih teoretičara treba spomenuti Marthu Nussbaum, koja u svojoj knjizi *Political Emotions: Why Love Matters for Justice* (2013) tematizira važnost pozitivnih emocija za zdravlje liberalne demokracije. Ona ističe da u svakoj političkoj zajednici neizbježno postoje negativne emocije poput straha i zavisti, koje mogu narušiti socijalnu koheziju. Upravo stoga smatra da liberalne demokracije moraju promovirati emocije poput ljubavi, empatije, nade i osjećaja pripadnosti. Nussbaum se suprotstavlja viđenju prema kojemu se liberalizam poistovjećuje s racionalnim interesima te naglašava da bez pozitivnih emocija vrijednosti slobode i jednakosti ostaju krhke. Upravo u emocijama poput ljubavi, nade i empatije Nussbaum vidi ogroman potencijal, jer smatra da one, pravilno usmjerene, mogu stvoriti motivaciju za pravedne institucije i aktivno građanstvo.²

Vrijednost je Galstonove knjige u tome što u doba krize liberalne demokracije nudi realističan pogled na ulogu strasti i emocija u njezinu funkcioniranju. Tu je ulogu posebno važno razumjeti u vremenu kada, od Sjedinjenih Američkih Država do Europe, populistički akteri uspješno mobiliziraju ogorčenost „običnih ljudi“ protiv *mainstream* političkih elita, strah od stranaca i promjena te ljutnju zbog socioekonomskih nepravdi, a sve kako bi zado-

² Čitateljima zainteresiranima za ulogu strasti i emocija u suvremenim liberalnim demokracijama, osobito za temu korištenja emocija od strane populističkih aktera, preporučujem i knjigu *The Emotional Life of Populism* (2023) izraelske sociologinje Eve Illouz. Autorica polazi od teze da populizam ne trebamo promatrati isključivo kao političku ideologiju, već i kao sustav narativa usmjerenih na aktivaciju emocionalnih stanja građana. Knjiga se temelji na kvalitativnoj analizi sadržaja, s primarnim fokusom na slučaj suvremenog Izraela, odnosno na populizam pod vodstvom Benjamina Netanyahua, koji autorica prikazuje kao paradigmatički primjer instrumentalizacije emocija. Kao najvažnije emocije i strasti koje suvremeni populistički lideri nastoje pobuditi i iskoristiti, Illouz navodi strah, gađenje, ogorčenje i isključivi patriotizam. Upravo te emocije potiču osjećaj ugroženosti „našeg naroda“ i pomažu objasniti paradoks podrške populističkim vođama od strane skupina kojima politike tih lidera objektivno štete. Drugim riječima, emocije i strasti jesu pokretačka snaga privlačnosti populizma i pomažu razumjeti zašto iracionalne političke poruke mogu snažno rezonirati kod birača. Njezina knjiga, slično Galstonovoj, predstavlja značajan doprinos suvremenim raspravama o stanju liberalne demokracije jer izravno povezuje populističku politiku s emocionalnom dimenzijom političkog procesa.

voljili vlastitu žudnju za dominacijom. Ukoliko se u takvom vremenu branitelji liberalne demokracije oslone isključivo na institucije, javne politike i argumente, šanse za uspjeh neće im biti velike. Galston nas upozorava da ti branitelji moraju naučiti koristiti politički govor koji će priznati postojanje tamnih strasti, ali će ih razumjeti, „ukrotiti“ i usmjeriti u manje destruktivne tokove. Osmišljavanje takvog pozitivnog političkog govora nije jednostavno, ali postaje sve važnijom zadaćom svih političara, znanstvenika i građana koji žele očuvati liberalnu demokraciju.

Literatura

- >Aristotel (1988). *Politika*. Globus.
- >Fukuyama, F. (1989). The End of History?. *The National Interest*, (16), 3–18.
- >Fukuyama, F. (2021). *Liberalism and Its Discontents*. Farrar, Straus i Giroux.
- >Galston, W. A. (1991). *Liberal Purposes: Goods, Virtues, and Diversity in the Liberal State*. Cambridge University Press.
- >Galston, W. A. (2002). *Liberal Pluralism: The Implications of Value Pluralism for Political Theory and Practice*. Cambridge University Press.
- >Galston, W. A. (2018). *Anti-Pluralism: The Populist Threat to Liberal Democracy*. Yale University Press.
- >Hobbes, T. (2013). *Levijatan ili Građa, oblik i moć crkvene i građanske države*. Naklada Jesenski i Turk.
- >Illouz, E. (2023). *The Emotional Life of Populism: How Fear, Disgust, Resentment, and Love Undermine Democracy*. Polity Press.
- >Keltner, D., Oatley, K. i Jenkins, J. M. (2019). *Understanding Emotions* (4. izdanje). Wiley.
- >Nussbaum, M. C. (2013). *Political Emotions: Why Love Matters for Justice*. Harvard University Press.
- >Platon (2009). *Država*. Naklada Jurčić.